

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

Eilėraščio sapnai

Bene pats gražiausias metų laikas – gegužės ir birželio sandūra, kai beprotiškas pavasario kvailiojimas aprimsta. Augalai dosniai skleidžia žiedus, ir jų žydėjimas dar be svaraus brandos antspaudų, lapų žaluma – be tamsaus ilgųjų liepos liūčių apnašo, saulės šviesa, rytais prasimušanti pro obelų lapiją – dar balto medaus, o ne žalvario atspalvio... Tad neuostabu, kad norisi šnekėti apie kūrybines žmogaus galias ir kūrybos prasmę, juolab neseniai baigėsi tarptautinis festivalis „Poezijos pavasaris“, kurio renginiai ištisas dvi savaites keliavo po Lietuvą ir už jos ribų, o poezija skambėjo ne tik lietuvių, bet ir kitomis kalbomis (štai poeto Antano A. Jonyno poezija neseniai išversta į bamanų (bambara) kalbą – galiu tik pasakyti, kad ši valstybė yra Afrikoje, daugiau apie ją nežinau nieko).

Regis, viskas apie kūrybą jau pasakyta. Prirašyta gaušybė studijų ir mokslo veikalų. Straipsnių ir esė. Pagaliau – eilėraščių ir poemų. Bet kadangi žmogus vis vien nesiliauja rašęs, galima sakyti, kad į šį klausimą – kas yra kūryba ir kam jos reikia – niekada nebus atsakyta. Ir vargu ar verta dėl to krimstis. Juk nieko nėra baisiau, jeigu žmogus viską žino. Tokią nelaimę galima palyginti nebent su filatelistu, surinkusio visus pasaulio pašto ženklus, liūdėsiu.

Galbūt tos kūrybos prasmės ieškojimas, jos troškimas gyvas dėl to, kad pats žmogus – kūrinys. Todėl netgi pasikartojantys reiškiniai, sudarantys mūsų kasdienybę, visą laiką atrodo kitokie. Kiekvienąsyk truputį kitokia pro tankią lapų lają prasimušusio spindulio linija ant medžio žievės ar namo sienos, kitokia, negandingesne ar didingesne ochra ar purpuru liepsnoja vakaro padangė, kitaip ir iš kitokių siūlų suvejami lietaus botagėliai ir kitaip nakties dangų nušviečia mėlynas žaibas – vienąsyk kaip staiga į visas puses išsišakojantis belapis krūmas, kitąsyk – kaip iš lanko paleista strėlė liepsnojančiu atgaliu, panašiu į drakono galvą...

O kai sėdi ant suolelio ankstyvoj vaikystėj ir niekur neskubi, tik spoksai į vakaro sutemas, staiga išvysti, kad palei tvartelį augančių trąšių burokų spalva kažkokia fantastinė: violetiškai auksinė, su aukso kibirkštėlėmis pašaknėse, sukibirkščiuojančiomis ir tuoj pat užgęstančiomis. Vakaro sūtema suteikia jiems tokią spalvą, ir jai visiškai tas pats, pamatysi tu ją ar ne, suprasi ką nors ar liksi nesupratęs.

Juk, kaip sakoma, ne *tame* esmė.

Esmė *tame*, kad niekas man taip ryškiai neišiminė ir joks prisiminimas iki šiol manęs taip nedžiugina, kaip šitas nieko neveikimas, sėdint ant suolelio ir spoksant į burokus. Kažkokios didžiulės neva reikšmingos konferencijos, mugės, susitikimai, žymių žmonių kalbos... Niekai visa tai, jeigu nėra šito prisiminimo. Ir šito jausmo – kad tereikia menko mirksnio, kad praskleistum sunkią pasaulio uždangą ir pamatytum visa tai, ką jauti ir žinai esant už jos...

Romualdas Rakauskas. Iš ciklo „Žydėjimas“, 1974–1984

Po paskaitos

*Eilėraštis sapnuojasi pats sau.
Mes turime sudrumsti tuos sapnus,
išvesti jį iš ten – tiksliau, iš nieko –
į sintaksės, fonetikos aikštes.
Ir tai sunku. Čia lemia ne kalba,
bet, įtariu, kažkas už ją aukštesnis.*

Tomas Venclova

Renata Šerelytė

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Eilėraščio sapnai • **2-as psl.** Gustė Bačiulytė. Lietuvių prozos novatorius Jurgis Savickis, vaizduojamą pasaulį grindęs paradokais ir ironija • **3-as psl.** Poezijos pavasario laureatai. Tomas Venclova. Eilėraščiai • **4-as psl.** Dailininkas Jurgis Mikševičius pirmą kartą pristatytas Lietuvoje. Parengė I. Mažeikienė, G. Mikelaitis • **5-as psl.** Aldona Žemaitytė. Spalvingas ir džiugus knygos pasaulis • **6-as psl.** Astrida Petraitytė. Žydiškojo Vilniaus atminimą pagerbiant • **7-as psl.** Leonas Peleckis-Kaktavičius. Algimantas Baltakis: gyvenimas – meno kūrinys • **8-as psl.** Kultūros kronika

Kitame numeryje: Alfonsas Nyka-Niliūnas ir prancūziškieji kontekstai • Pokario istorijos

Lietuvių prozos novatorius **Jurgis Savickis**, vaizduojamą pasaulį grindęs paradoksaais ir ironija

Gustė Bačiulytė

*„Jai jauku tik su manim.
O jauku jai visuomet.“*

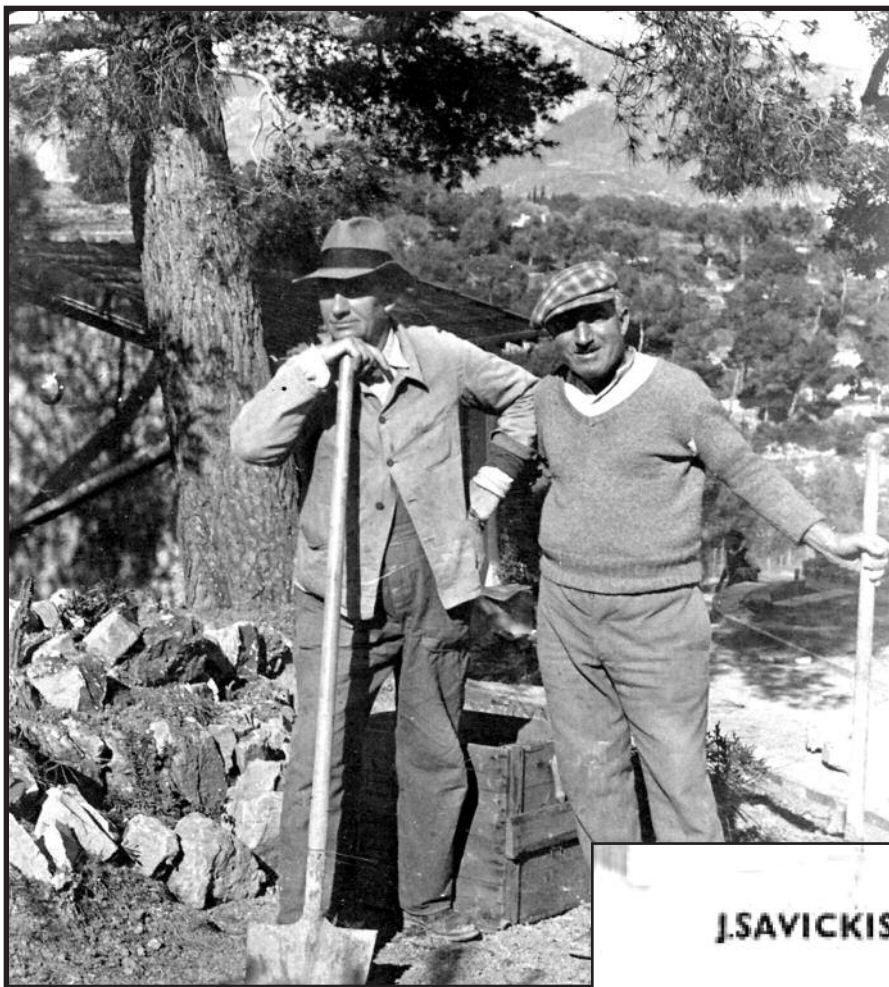
Šiomet minime Lietuvos diplomato ir lietuvių prozos novatoriaus Jurgio Savickio (1890-1952) šešiasdešimt penktąsias mirties metines. Būsimasis diplomatas ir novelistas gimė Pagausančio dvarelyje netoli Ariogalos, gimnaziją lankė Maskvoje, kur gyveno pas dėdę. 1911 m. J. Savickis Maskvoje studijavo dailę, vėliau dailės mokslus pratęsė Krokuvoje. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui, rašytojas įsitraukė į lietuvių pabėgėlių globos organizacijų veiklą ir 1915 m. buvo išsiųstas į Daniją rūpintis lietuvių belaisviais, atsidūrusiais vokiečių užnugaryje.

Kadangi mokėjo lenkų, rusų, prancūzų, danų ir švedų kalbas bei buvo visapusiškai išsilavinęs, po karo tapo besikuriančios Lietuvos valstybės diplomatu Skandinavijos šalyse, o 1938 m. – Lietuvos atstovu Tautų Sąjungoje Ženevoje. Nuo 1940 m. iki mirties gyveno Pietų Prancūzijoje, prie Viduržemio jūros, viloje, kurią pavadinė „Ariogala“, ir vertėsi daržininkyste.

Pirmąjį kūrinių – feljetoną „Dienos kančios“, kurį išspausdino laikraštys „Lietuvos žinios“ – J. Savickis parašė 1910 m. Jurgio Rimošiaus slapyvardžiu (pasirinko tėvo motinos mergautinę pavardę). Tačiau labiausiai rašytoją traukė novelės žanras. J. Savickis novelėse vaizduojamą pasaulį grindė paradoksaais ir ironija. Autorius Lietuvai davė tokią literatūrą, kokios ši dar nebuvo mačiusi. Novelių rinkinių puslapiuose atsirado modernių miestų ir netgi užsienio aprašymai, miestiečio, aristokrato ir menininko paveikslai. Lietuvių literatūrą pasiekė naujas, kaimietiškos pasaulėžiūros žmogui nepažįstamas gyvenimas, kurį J. Savickis atsisakė rodyti pro rožinius akinius. Vaizduojant moderniąją kultūrą neišvengiamai buvo parodyta ir bjaurioji jos pusė: daugiatūkstantiniam miestui būdingas šaltas abejingumas ir susvetimėjimas, nesąmoningo žmogaus, vedamo savo iracionalių aistrų ir instinktų, nuolatinis apsimetinėjimas bei egoizmas. Nors ekspresionizmui priskiriamas autorius lietuvių prozai pristatė modernų miestą, jo novelėse išliko ir kaimas. Deja, ir mažų gyvenviečių žmonės kūriniuose vaizduojami su akivaizdžia vertybių ir moralės stoka. J. Savickis vienas pirmųjų lietuvių literatūroje parodė modernų žmogų, kuriam nebėra būdingas šiltas bendruomeniškumas, aplinkinių atjautimas ir stiprus bei tradicijos suformuotas ryšys su Dievu. Prozininkas vaizdavo žmogų nevengdamas gyvuliškosios, aistringosios, iracionaliosios jo pusės, tačiau nepamiršdamas ir individo vienatvės, būties dramatinio bei tylaus harmonijos siekio.

Novelėse J. Savickis vaizduoja žmogaus abejingumą ir susvetimėjimą ir tokiu būdu kalba apie individo vienišumą bei būties tragizmą. Pirmajame rinkinyje „Šventadienio sonetai“ pasirodžiusiame kūrinyje „Koketė“ vaizduojamas miesto kultūra persisėmusiems žmonėms būdingas šaltumas, uždarumas. Novelė, kaip ir didelė dalis J. Savickio kūrybos, yra suskirstyta į fragmentus, panašius į trumpus filmo kadrus. Pirmuose dviejuose kadruose rašoma apie jauną poetą bei jo sužieduotinę, kuri maudėsi upelyje, ir apie atėjusį senį, kuris užsigeidė išsimaudyti kartu su mergina. Autorius parodo egoistišką moterį, kuri nori tik pati pasilinksminėti ir kuriai visiškai nerūpi senas žmogus. Koketuodama sužieduotinė liepia seniui kuo daugiau kartų pasinerti, kol galiausiai vyras paskęsta.

Novelėje atskleidžiama ironiška situacija, kontrastas tarp jaunystės bei senatvės ir beprasmė senio

Jurgis Savickis su architektu, stačiosiu vilą „Ariogala“ Pietų Prancūzijoje

baigtis. Būdamas tik šaltas, abejingas stebėtojas poetas nesijaučia sukrėstas nenatūralios mirties. J. Savickis atskleidžia žmogaus susvetimėjimą bei užuojautos trūkumą. Prozininkas vaizduoja tokį žmogų, kuris rūpinasi tik savo reikalais ir neima į širdį aplinkinių nelaimių. Tuo pačiu metu rašytojas atkreipia dėmesį ir į senio gyvenimo tragizmą. Nors sužieduotinė juokėsi ir skatino senį nardyti, po kurio laiko bet koks susidomėjimas žmogumi dinga. Novelėje senio mirtis pateikiama kaip visiškai nereikšmingas įvykis. Nepaisant to, kad J. Savickis tiesiogiai nieko nekritikuoja ir neparodo savo pozicijos, ironijos skraiste pridengta situacija verčia susimąstyti apie esamą padėtį ir pagalvoti apie moderniai visuomenei būdingą abejingumą.

Dar vienas šaltumo ir egoizmo pavyzdys – novelė „Kova“ iš rinkinio „Ties aukštu sostu“. Kūrinyje J. Savickis daugiau dėmesio skiria vienišai ir dramatiškai vaiko figūrai. Viskas, ko berniukas nori – tai, kad jo tėvai būtų tokie, „kaip visi“, kad jie vakarais apkamšytų ir pabučiuotų į kaktą. Deja, santykiai tarp tėvų ir berniuko yra atšalę, nei tėvas, nei mamanka nesirūpina vaiku ir vakarus mieliau leidžia smuklėje ironišku pavadinimu „Laisvė“. Neskaitant gyvuliškų instinktų, stiprieji gėrimai išlaisvina ir nuo būtinybės mąstyti bei nuo tėviškų pareigų. Nors ir nemoralizuodamas, autorius parodo liūdną vaiko gyvenimą abejingoje ir egoistiškoje visuomenėje, kurioje tėvai „išsilaisvina“ nuo atsakomybių skandindami blaivią sąmonę alkoholyje. Novelės veiksmas pasiekia kulminaciją, kai vaikas, norėdamas parsivesti tėvus namo, įžengia į smuklę. Lietuvių novelistas skaitytojams pristato triukšmingą įkaušusių žmonių bandą, kuri veikia vedama savo fizinių instinktų ir į berniuką net nesureaguoja. J. Savickis parodo tuometinę naująją visuomenę, kurioje vaiko tėvas ūkininkas yra nugirdomas, o mamanka apsupta būrio aistros ištroškusių kavalierių.

Vienintelis personažas, atkreipęs dėmesį į vaiko pasirodymą, yra ta pati mamanka, kuri staiga nusimetą koketės kaukę ir tampa motiniška. Deja, girtiems kavalieriams rūpi patenkinti tik savo poreikius ir jie nenori moters paleisti iš savo glėbio. Tokiu vaizdavimu prozininkas išryškina savanaudišką žmo-

nių pusę bei abejingumą mažo vaiko liūdesiui, nesugebėjimą ir nenorą užjausti. Kūrinys pabaigiamas triukšminga atomazga – linksmai šūkaujantys kavalieriai išsiveža mamanką, o vaikas, mažas ir bejėgis, lieka gulėti šaltame smuklės „Laisvė“ kieme. „Kova“ yra novelė, kurioje itin gerai atskleidžiamas žmogaus vienišumas, atsirandantis dėl modernios visuomenės susvetimėjimo, o ši problema yra pateikiama pro ironišką „laisvės“ prizmę. Kūrinyje taip pat ryškus ir nedrąsus vaiko siekis harmonizuoti gyvenimą, deja, savanaudiškų aistrų varomame pasaulyje mažas berniukas yra nepajėgus tai atlikti. Novelėse „Koketė“ ir „Kova“ J. Savickis neišsako aki-vaizdžios tradicinei literatūrai būdingos kritikos ir savo pozicijos, tačiau ironija neleidžia į tekstą žvelgti vienpusiškai. Skaitytojas, kuris gilinasi, yra priverstas ieškoti daugiau prasmų, kuriose ir atsiranda modernaus žmogaus abejingumo ir susvetimėjimo kritika bei tylus harmonijos siekis.

J. Savickis dažnai vaizduoja dvilypį pasaulį: žmones, kurie keičia kaukes, jų

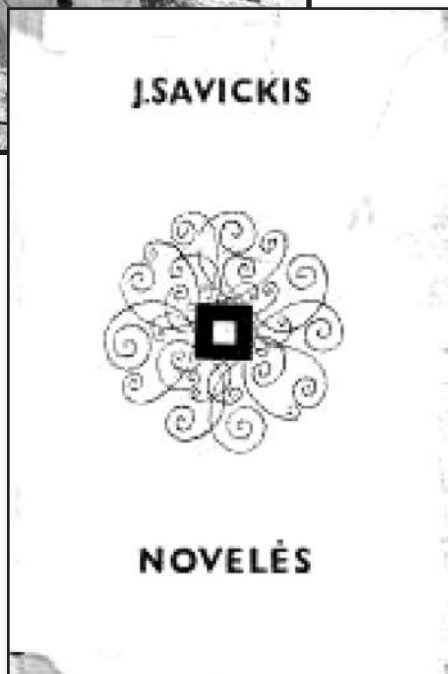
prieštaringus ir nevienareikšmiškus poelgius, situaciją, kai žmogaus mintys neatitinka jo veiksmų. Prozininko kūryboje kiekvieno veiksmo vertinimas priklauso nuo nuolatos kintančių aplinkybių. Novelė „Vagis“ pilna paradoksų ir pagal aplinką besikeičiančių veikėjų. Tokiu būdu autorius parodo žmogaus prigimtines dvipoliškumą. Nei vienas žmogus nėra vien tik geras ar blogas, kiekvieno moralumas ar amoralumas kinta kartu su aplinkybėmis.

Kūrinyje „Vagis“ pasakojama apie arkliavagį, kuris buvo sugautas, surištas ir paliktas namie vienas su ūkininkų vaiku. J. Savickis rodo prieštaringus

žmones – vieną akimirką ūkininkas buvo auka, nuskriausta vagies, kitą – tapo budeliu, kuris batu spardo surištąjį. Prozininkas vaizduoja poelgių ir vertybių dviprasmiškumą – tiek arkliavagis, pavogdamas arklius, tiek ūkininkas, pabrėždamas savo viršenybę prieš vagį, elgėsi amoraliai. Novelėje svarbi ir vaiko figūra. Kaip ir kiti kūrinių personažai, vaikas yra nevienpusiškas. Jis – ir kūrybiška asmenybė, drožinėjanti smuklą, ir nesąmoningas, sadistiškas vaikėzas, aštriu šiaudu baksnojantis vagies nosį. Novelės veiksmas pasisuka netikėta linkme, kai sumušto arkliavagio vaizdas vaikui nesąmoningai primena Nukryžiuotąjį ir berniukas nusprendžia jį paleisti. Tą akimirką vaikas atrodo kaip moralus gelbėtojas, tačiau kai po kelių valandų berniukas sužino, kad vagis vėl buvo pagautas ir vilktas per sniegą, jam tai neberūpi. Pakreipdamas novelės veiksmą, J. Savickis akimirksniu keičia vertinimą apie vaiką, kurį skaitytojas susidarė vos prieš kelis sakinius.

Dėl novelėje nuolat kintančio vaizdo neįmanoma į personažus žvelgti vienpusiškai, todėl kūrinys verčia skaitytoją labiau įsigilinti ir pačiam daryti išvadas. Pats J. Savickis nemoralizuoja, nemoko ir neteisina nei vieno veikėjo, tiesiog pateikia kontrastingą situaciją. Novelėje „Vagis“ skaitytojui paliekama galimybė kritiškai pažvelgti į jos turinį ir pasmerkti ar išteisinti personažus. Pilnas kontrastų ir paradoksalaus vagies apibūdinimo prozininko kūrinys kelia klausimus apie sudėtingą ir daugialypį žmogų, kuris vieną akimirką gali būti nuskriausta auka, o kitą – žiaurus budelis.

Nukelta į 6 psl.

POEZIJOS PAVASARIO LAUREATAI

TOMAS VENCLOVA

Kauno miesto savivaldybės skiriama Maironio premija ir Poezijos pavasario laureato ažuolų lapų vainikas įteikti poetui, publicistui, vertėjui, Yale University profesoriui Tomui Venclovai už eilėraščių knygą „Eumenidžių giraitė“ (leidykla „Versus aureus“)

Poetas Tomas Venclova

SANKIRTA

Nuo plento takas leidosi į drėgną
pievutę. Dubury matei, kaip gęsta
saulėlydis, užgavęs tviskių vielą.
Dryžuotą stulpą vainikavo herbas,
cementą brūžino šiurkšti svėrė.

Į šiaurės rytus traukėsi ankšta,
kantri šalis, jau sveikinanti naktį.
Alksnyno nuokraštyje stirna skabė
lapiją. Už akiračio bemaž
atspėjai ežerą, kurio pakrantėj
tamsoki vandens atspindėjo vaiką,
sutampantį su tavimi. Daina
vingiavo virš nendrynų, liepto, datos
užžėlusiam antkapyje. Laikas,
išsprūdęs atminčiai ar biografui,
turbūt visų svarbiausias, nes yra
drauge ir sunkmena, ir talismanas.

Į kairę tvyrojo laukinis miškas.
Jame švytėjo proskyna – plyšys,
atvėręs pelkę ar tiesiog purvynus,
kur spietės neįžiūrimos būtybės,
gauruotos, šypsančios, prasimanytos
bepročio grafiko. Labai toli
juodavo lankos ir įgriuvę tiltai.
Žvarbus kanalas siekė marių ribą,
nerasdamas nei miesto, nei laivyno.

Žinojai: kūdikiai tenai užgimsta
tam, kad pavartėse dalytų švirkštais,
pagieža, sperma, nuorūkom, skatikais.

Už nugaros – balkšvi sodybos dūmai,
ir amsi šunys, sergėdami ūkį
nuo neprašyto svečio. Jau vėlu.
Tarp įdubų ir piliakalnių sukas
beveik nepravažiuojamos keliutės,

ir netinkuotas mūras dengia ugnį.
Na ką gi, jei likimas lėmė, būk
šame krašte prie pat gimtinės durų,
kurčioj trilypėj sankirtoj, kur stūkso
stulpai, išlikę iš kitų laikų,
kadaisė mirtini, ir atšiauriu
lanku dykynę kerta viadukas.

Palieski vėstančią vaikystės žolę.
Esi namie. Trilypė jūra ošia
nakties kriauklėj. Tau buvo dovanota
nyki era, sargybinis, kurio
nebėr, ir balso išsiilgęs oras.

UŽUPIS

Liepų šurmuly, prieš akmenis krantinę,
ties skubria srove, panašia į Tibrą,
su jaunais barzdočiais gurkšnoju „Gilbey’s“.
Sutema, stiklų skambesys ir dūmai.
Nepažįstu jų. Pažinau jų tėvus.

Ką gi, kartos keičiasi. Diktofonas
šlama ir užsikerta. Pašnekovams
rūpi lygiai tas, kas ir man kadaisė:
ar kančia ir gailėstis turi prasmę
ir ar menas tvers, jei nebus taisyklių.

Aš buvau kaip jie, kol patyriau keistą,
už kitas tikrai ne geresnę lemti,
ir žinau, jog blogis nežūva niekad,
bet aklybę galima prasklaidyti,
ir eilės vertos daugiau nei sapnas.

Vasarą dažnai nubundu prieš aušrą
ir be baimės juntų, kad artėja laikas,
kai naujoms gentims pasiliks žodynas,
debesis, griuvėsiai, druska ir duona,
o man jau nieko, išskyrus laisvę.

Dėkoju už atsakymus, kurių
Bemiegis protas vytiš nebepėja,
Už tai, kad naują vandenį geriu,
Už būsimas žoles. Už kantrų vėją
Virš jų. Už kapą svetimoj šaly.
Už svetimo akmenis nebaisų svorį,
Už nebūtį. Už tai, kad Tu gali
Iš jos atkurti būtį. Jeigu nori.

Už juodą sferų muziką. Už tai,
Kad ši diena ją visą sutalpino,
Įpratę būti prieblandoj, daiktai
Atsikartoja šiapus vandenyno.
Trys laikrodžiai sustoja į kertes.
Tinklainė, nebijodama suklysti,
Atranda spyną, staltiesę, žvaigždes
Ten pat, kur jas atrasdavo vaikystėj.

Tvankumoj, ties nelaukto žemyno riba,
Ne iš karto kitėja sapnai,
Ir tikriausiai po jų pasiduoda kalba,
Nes ir ji netesės amžinai.

Kalboje neišliks nei pušų juosvuma,
Šiurkščiaveidžio rudens duburys,
Nei drėgna ir auksinė mirties lyguma,
Kur ledynas klabena duris.

Pasitraukia atomazga, klampūs balsai
Ir ertmė, sklidina netiesos,
Ir paneigdamas gaublių per naktį klausai
Tolimos kito kūno tamsos.

Visą naktį klausai kito kraujo tėkmės,
Kur lyg veidrody pats gyveni,
Kai sunkus atspindys nepalieka žymės
Nei Nevos, nei Neries vandenį.

Užplūdusi lūpas, vilnis atsitraukia ūmai,
Ir vėl susikaupia, ir tampa savim. Nemarumas –
Tik ženklas, tik įgūdis. Atsikartoja kiemai,
Aptirpusi žvakė, langinę brūžuojantis krūmas.

Apakina kūnas, tarytum akmuo vandenį.
Suklūsta naktiniai drugiai, parafinas garuoja.
Mes tolstame vienas nuo kito. Girdžiu, kaip eini
Iš sapno į sapną, iš rojus į mirtį ir rojų,

Į spragą tarp žodžio ir daikto. Dabar tu visa –
Tik tat, ką prisimena pirštai. Žinau, kad pradingsi
Ir grįši atgal. Kambary karaliauja tamsa,
Ir krūmas prabyla, ir jūra sulėtina žingsnį.

Tik ženklas, grįžimas. Šešėlių, bangų dovana,
Nereiškianti nieko, pranokstanti matą ir saiką.
Ir girgžda langinė, ir plakas kalba ir liepsna –
Pati amžinybė, aklai atsišliejus į laiką.

Dailininkas **Jurgis Mikševičius** pirmą kartą pristatytas Lietuvoje

Jurgis Mikševičius. Autoportretas, 2004

Tomo Kapočiaus nuotraukos

„Visas mano gyvenimas yra paveikslai, o įvykiai – tik antraeiliai dalykai”

Jurgis Mikševičius

Vytauto Kasiulio dailės muziejuje Vilniuje gegužės 23 d. pirmą kartą Lietuvoje pristatyta dailininko Jurgio Mikševičiaus (1923–2014) kūryba. Renginyje dalyvavo iš Australijos atvykusios dailininko dukros Carolyn Leigh ir Helena Mikševičius. Rūpindamasi tėvo kūrybos sklaida Carolyn saugo šeimai priklausančią kolekciją (apie 300 darbų), nuolat rengia parodas, yra išleidusi dailininkui skirtų albumų bei katalogų. Ji įdomiai papasakojo tėvo biografiją ir pristatė savitą jo kūrybos kelią. Renginio metu parodyti aštuoni Lietuvoje saugomi dailininko tapybos ir grafikos kūrinių. Menininko dukros Lietuvos dailės muziejui padovanavo po vieną J. Mikševičiaus ir jo jaunystės bičiulio Albino Elksaus (JAV) kūrinių.

Jurgis Mikševičius gimė 1923 m. Šiauliuose inžinieriaus Medgardo ir gydytojos Elenos šeimoje. 1940 m. jis baigė berniukų „Aušros” gimnaziją Kaune. 1941 m. visa šeima pasitraukė Lenkiją, vėliau – į Vokietiją. Būsimasis dailininkas mokėsi Berlyne, 1946 m. studijavo architektūrą Darmštato technikos universitete. Studijuodamas gyveno viename kambaryje su kitu būsimu dailininku A. Elskumi. Lankė Darmštato kūrybines meno dirbtuves, ugdžiusias pagal Bauhauzo mokyklos principus, mokėsi spal-

vų teorijos, abstrakcijos pagrindų, dizaino. Studijavo tapybą pas Paulą Thesingą. Studijų metai Vokietijoje subrandino J. Mikševičių kaip menininką, suformavo jo estetinių vertybių sistemą, išlavino meninį skonį. Vokietijoje jis pradėjo piešti karikatūras, kurios paskui Australijoje jam padėjo gauti darbą.

1948 m. iš Vokietijos jis persikėlė į Australiją. Šią kelionę laivu dailininkas dažnai prisimindavo ir savo kūryboje. Iš pradžių jis gyveno ir dirbo migrantų stovykloje Basterste (Naujasis Pietų Velsas), dekoravo sales. 1949 m. persikėlė į Kanberą, kur dvejus metus dirbo statybose. Tais pačiais metais pirmasis iš lietuvių tapo Kanberos dailininkų sąjungos nariu, 6–7-ame dešimtmetyje dalyvavo parodose. 1953 m. dailininkas persikėlė į Sydney, kur susituokė su Elva Lucas. Tik atvykęs į Sydney, J. Mikševičius reiškėsi Šiuolaikinio meno asociacijos veikloje, rengė dailės parodas. Buvo vienas iš pabaltijiečių menininkų grupuotės „Šešios kryptys” („Six Directions”) steigėjų (1956). Šios grupės nariai buvo Aavikas, Abolinsas, Krivsas, Molderis, Henrikas Šalkauskas. J. Mikševičius rengė bendras parodas su kitais lietuvių menininkais (Algirdu Šimkūnu, H. Šalkausku ir kt.). Dirbo dailės pedagogu Birrong, Beverly Hills ir Asquith mergaičių mokyklose.

Tapytojas sukūrė peizažų, portretų, natiurmortų, abstrakčių kompozicijų, karikatūrų, dekoravo interjerus, sau pasigamino baldus. Dailininkas tapė ne tik ant drobės, bet piešė ir ant sienų, grindų, baldų.

Iš pradžių J. Mikševičiui įtakos turėjo P. Cézanne’o, P. Picasso kūriniai.

J. Mikševičiaus dukra Carolyn Leigh pristato tėvo kūrybą Vilniuje

Ankstyvuojų kūrybos laikotarpiu jis nutapė kubistinių natiurmortų („Natiurmortas su kauke”, 1960). 1978 m., 1982 m., 1987 m. dailininkas keliavo po Indiją. Paveiktas indų kultūros ir filosofijos sukūrė savitų simbolinių kompozicijų („Nibbala ir Samsara”, 1971 – ši paveikslą šeima laiko vienu svarbiausių darbų; „Juodasis mėnulis”, 1981), peizažų („Gamtovaizdis”, 1975; „Cangolos ežeras”, 1972), litografijų („Melisa”, 1963).

J. Mikševičiaus kūryboje išskiriami keli stilistiniai etapai. Paveiksluose išreikšta intensyvi emocinė būseną artima vokiečių ekspresionistų – Ernsto Ludwigo Kirchnerio, Karlo Schmidto-Rottluffo, Erico Heckelio – kūrybai. Naujos spalvinės harmonijos paieškos, moderni raiška suartina jį su Paulio Klee abstrakcijomis ir avantgardistiniais eksperimentais, meditacinės nuotaikos – su indiška misticismo praktika. J. Mikševičiaus kūryboje susipina skaudūs karo patirtis, meilė Australijos kraštovaizdžiui, šiltas ir jautrus santykis su žmogumi, sakralumo matmuo.

Nors dailininkas save laikė budistu, bet dažnai vaizdavo krikščioniškus motyvus („Kristus”, 1958). Jis taip ir neaplanke tėvynės, bet jo kūryboje yra nemažai Lietuvos peizažų bei kitų vaizdų (trijų dalių ciklas „Lietuvos atgimimas”, 1991).

Į kūrybos pristatymą J. Mikševičiaus dukros atvežė ir du Carolyn parengtus katalogus apie tėvo gyvenimą ir kūrybą. „Jurgis Mikševičius – tikri ir išgalvoti portretai” („Jurgis Mikševičius – Portraits Real and Imagined”, Blurb, 2016, 106 p.) ir „Jurgis Mikševičius – gyvenimas ir praktika” („Jurgis Mikse-

vicius – Life and Practice”, Blurb, 2011, 72 p.). Šiuose leidiniuose paskelbta ir dalis Carolyn su tėvu užrašytų pokalbių, kuriuos ji įrašinėjo 2000–2014 metais.

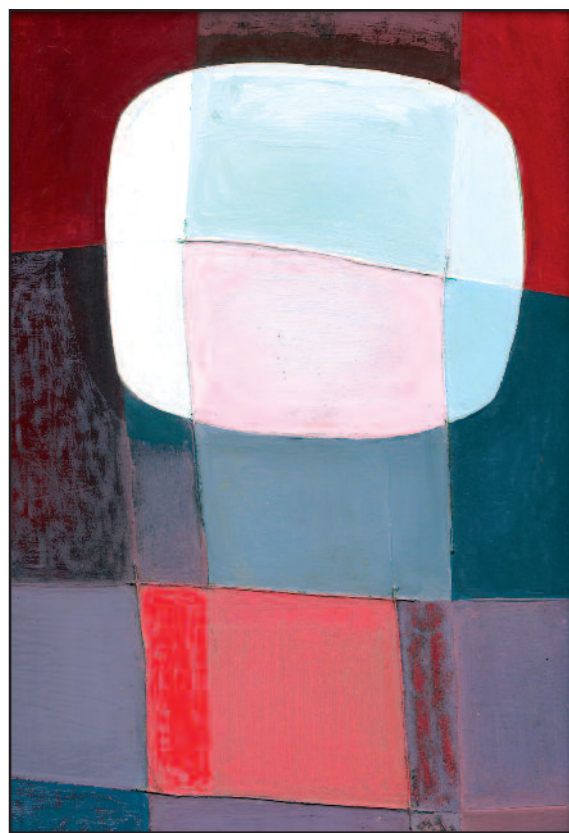
J. Mikševičiaus kūrinių savo kolekcijose turi Australijos nacionalinė galerija Kanberoje (20 jo darbų), Lietuvos dailės muziejus, jo darbų yra ir privačiose kolekcijose.

Viešnių iš Australijos pasisakymus mielai sutiko išversti į lietuvių kalbą Jūra Viesulienė, kuri kaip tik dabar yra atvykusi iš JAV į Lietuvą ir padeda tvarkyti savo vyro dailininko Romo Viesulo kūrybinį palikimą.

Taigi galima sakyti – Lietuva atrado dar vieną įdomų ir savitą tautietį dailininką. Tikėkimės, kad pažintis su jo kūryba plės ir gilės.

Parengė

Ilona Mažeikienė, Gediminas Mikelaitis

Jurgis Mikševičius. Kompozicija, 1971

Carolyn Leigh ir Jūra Viesulienė

Spalvingas ir džiugus knygos pasaulis

Aldona Žemaitytė

Balandžio 20-tą dieną, prieš pat šv. Jurgio at-laidus Marijampolėje buvo surengta jauki šventė – marijampoliečiams pristatyta praėjusių metų antroje pusėje išėjusi knyga „Beatričės Kleizaitės-Vasaris menų galerija“. Puošni (su šv. Jurgiu, Marijampolės patronu, knygos viršelyje). Tuo pačiu čia verta prisiminti pačią galeriją ir jos įkūrėjus.

Galerija įkurdinta Pranciškos Butlerienės gatvėje, senamiestyje, kur gatvelės siauros, pereinami kiemai papuošti fontanais ir miniatiūrinėmis sienų skulptūromis-golerjefais. Restauruotame buvusios žydų sinagogos pastate šalia menų galerijos įkurdintas Marijampolės Meilės Lukšienės švietimo centras, kurį sumaniai tvarko jo direktorė Meilė Apanavičienė su savo kolegėmis. Regisi, šiame pastate sklando mokslo ir meno globėjų deivių dvasia...

Menų galerijoje jauku, sava, miela, nuo sienų šviečia paveikslai – jų šimtai, o didžiosios salės gilumoje švyti Vytauto Kazimiero Jonyno vitražas „Mergelės Marijos apsireiškimas Fatimoje“. Toje jaukioje aplinkoje marijampoliečiai susirinko pagerbti mecenatę Beatričę Vasaris, kaip minėjau, išleidusią solidžią knygą, kurioje surinktos šimto dailininkų biografijos, jų pasisakymai apie meną, geriausių darbų iliustracijos. Ir kūrinių katalogas. Nepaisant solidaus amžiaus, Beatričė vis dar keliauja ne tik po Lietuvą, retsykiais išvyksta pas dukrą anapus vandenyno. O kelionė į Marijampolę su tapytoju Aloyzu Stasiulevičiumi ir šių eilučių autore jai buvo tarsi mankšta prieš vasaros keliones iš Vilniaus į Dzūkiją, kur senoviniame kaime yra jos vasarvietė su išpūdinga „Angelo“ skulptūra, kurią išskobė žemaičių žemės dievdarbys.

„Meno galerija yra viena iš tų vietų, kurios nuteikia žmones kilnioms mintims“, – sako Beatričė Vasaris. Drįsčiau suabejoti tokios sampratos visuotinumu, bet Marijampolės galerija yra tikrai tokia. Joje sutelkti ne tik išeivijos (Amerikos, Europos, Australijos) dailininkų kūriniai, kurie yra retenybė, nes kituose Lietuvos muziejuose to nepamatysi. Čia galima atrasti ir iškilų Lietuvos vyresniosios kartos dailininkų darbų, kaip A. Stasiulevičiaus, R. Bičiūno, S. Veiverytės, R. Vėliuvienės, grafikų Tarabildų šeimos, R. Kmieliauskaitės, A. Každailio, V. Kisarausko ir kitų sovietinės epochos lietuvių menininkų kūrinių.

Solidi knyga „Beatričės Kleizaitės-Vasaris menų galerija“ pristato visą galeriją menininkų ir prieš skaitytojų akis atsiskleidžia tarsi meno enciklopedija,

Renginio galerijoje svečiai. Iš k.: vyskupas Rimantas Norvila, Beatričė Kleizaitė-Vasaris, Aldona Žemaitytė, Aloyzas Stasiulevičius. Gintauto Lukausko nuotraukos

sujungianti abi Lietuvos (vakarietišką ir sovietiską) į visumą, kuri paliudija tradicijų tęstinumą, lietuviško meno nedalumą: jo neišskiria nei skirtingos santvarkos, nei tūkstančiai mylių. Tai lyg praėjusio amžiaus mūsų tautos dailės enciklopedija – spalvinga, įvairi ir turininga.

Knyga pradedama buvusio Marijampolės mero Vidmanto Brazio žodžiu, padėka mecenatei už neįkainojamą dovaną ne tik Marijampolei, bet ir visai Lietuvai, nes Suvalkijos sostinė dažnai lanko ir kitų Lietuvos regionų žmonės. Įžangoje Beatričė Vasaris pasakoja, kaip radosi ir turtėjo jos kolekcija, prasidėjusi nuo vieno paveikslo, vaizduojančio šviesaus veido jaunuolį, o paskui: „Paveikslai pradėjo rinktis, tai gaunant dovanų ar man atsidėkojant už kokias nors paslaugas: spektaklio pastatymą, parodas ar kokio nors minėjimo parengimą“. Tai buvo Kanadoje. Persikėlus į JAV, Beatričė susipažino su būriu išeivių dailininkų, Amerikoje tapusių garsiais menininkais: Albinu Elskumi, Vytautu Ignu (Ignatavičiumi), Aleksandra ir Vytautu Kašubomis ir kt. O dailininko Adomo Galdiko palikimą, kurį globojo Nekaltojo Prasidėjimo seselių kongregacija Putname, pargabeno į Lietuvą, kai mūsų tauta atgavo nepriklausomybę... Knygoje pristatomi tokie žymūs išeivijos dailininkai, kaip Viktoras Vizgirda, Romas Viešulas, Viktoras Petravičius, Vytautas Kašuba...

O šalia jų – XX a. antrosios pusės žymieji sovietinės Lietuvos dailininkai: Rimantas Bičiūnas, Aloyzas Stasiulevičius, jau minėtieji Tarabildos, Leonardas Gutauskas ir kt. Tai atspindi knygos antroje dalyje pateiktas katalogas – 407 kūriniai (tapyba, grafika, skulptūra)...

Dailėtyrininkė Gražina M. Martinaitienė, pristatydama knygą, pasakoja ir apie miestą, kuris Lietuvos pirmosios Nepriklausomybės metais (1920–1939) garsėjo „kaip vienas šviesiausių ir kultūringiausių miestų krašte“. Bet per pusšimtį okupacijos metų, tapęs Kapsuku, „pavirto gana nykiu, regis, niekada neatgysiančiu užkampiu“. Šiandien nė kvapo neliko to sovietinio kapsukiškumo. Puikiai su tvarkytas Marijampolės senamiestis, miestas ple-

Beatričė Kleizaitė-Vasaris po knygos pristatymo.

čiasi į visus šonus, tapęs tikra Suvalkijos sostine. Tad nieko nuostabaus, kad būtent jame atsirado dviejų išeivijos mecenatų paveikslų galerijos: Magdalenos Stankūnaitės-Stankūnienės ir Beatričės Kleizaitės-Vasaris... Tai graži abiejų suvalkiečių dovana gimtajam kraštui.

Knyga-meno albumas „Beatričės Kleizaitės-Vasaris menų galerija“ skaitytojų širdyse turėtų suspindėti kaip gaivus pavasaris, kai palaukėse žydi alyvos ir miškuose kukuoja gegutės. Ji turi džiuginti širdį kiekvieno, kuris ją paims į rankas. Šių dienų Lietuvoje yra daug destruktijos ne tik politikoje, visuomeniniame gyvenime, bet ir meno kūryboje. Destruktyvusis protas yra tapęs mada; perskaitęs knygą, straipsnį ar ap-lankęs parodą, dažnas žmogus patiria ne dvasinį pakilimą, o nusivylimą arba dar blogiau: pajunta XXI amžiaus vertybinį nuosmukį. Tada ir grėžiasi į praeitį lyg kokio išsigelbėjimo ar atokvėpio ieškodamas. Postmodernizmas nei dailėje, nei literatūroje nesuteikia tos dieviškosios šviesos, kurios nevalingai ieško žmogaus siela. Todėl Beatričės Vasaris knygos, žadinančios pozityvias mintis, yra didelė vertybė žmonėms, ieškantiems gėrio ir grožio juos supančioje aplinkoje, yra tarsi vilties inkaras pasaulyje, rusenančiame karų žarijomis. Garbų amžių skaičiuojanti Beatričė, atvykusi į Lietuvą, čia išleido net kelias solidžias knygas: „Lietuvių dailininkų darbai Šiaurės Amerikos šventovėse“, „Albinas Elskus“, „Angelai"... Be to, ji parengė knygą-bukletą, skirtą Gedimino paminklo Vilniuje projektavimui, statybai ir lėšų tam projektui rinkimo ataskaitą. □

Marijampolės kultūros centro kamerinis ansamblis „Cantare“ knygos pristatymo metu

Žydiškojo Vilniaus atminimą pagerbiant

Parodos eksponatai.

Astrida Petraitytė

2016-ųjų rudenį po ilgų remonto metų atsidariusi Nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka iškart atvėrė naujų – šalia būtųjų tradicinių – erdvių (įvairiems kultūros renginiams skirtos salės ir pan.), tačiau ir toliau palaipsniui „pumpuruojasi“, plėsdama savo struktūrą, funkcijas ir t. t.

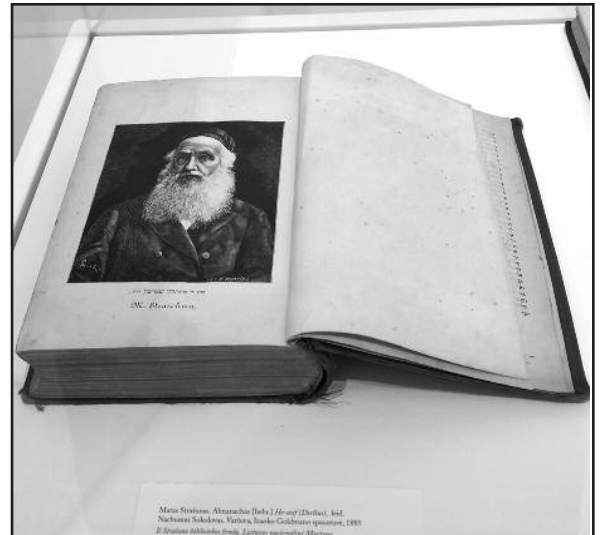
Štai gegužės 22-oji ženklina oficialią Judaikos tyrimų centro veiklos pradžią. Plačiau visuo-menei šis centras prisistatė surengdamas parodą „Strašuno bibliotekos žmonės ir knygos“. Paroda pagerbiama – pažymint 200-ąsias gimimo metines – bibliofilas, mecenatas Matas Strašunas (1817–1885) ir jo kolekcijos pagrindu 1902 m. įteigta pirmoji vieša žydų biblioteka Vilniuje (veikė iki 1940 m). Matas Strašunas, jau iš savo tėvo, garsaus rabino ir talmudininko Samuelio Strašuno paveldėjęs nemažą kolekciją, ją ir pats praturtino vertingomis knygomis. Testamentu jis ne tik paliko žydų bendruomenei savo rinkinį, XVI–XIX a. įvairiausių sričių knygas, bet ir lėšų bibliotekos steigimui.

Žydišką atmosferą bibliotekos parodų salėje kūrė ir smuiko garsai – M. K. Čiurlionio menų gimnazijos moksleivė, ansamblio „Klezmer Klängen“ narė Saulė Bunkaitė puikiai atliko Anatolijaus Šenderovo „Cantus in memoriam Jascha Heifetz“.

Parodos atidarymui vadovavusi Judaikos tyrimų centro vadovė dr. Lara Lempertienė kvietė trumpiems pasisakymams ir bibliotekos direktorių Renaldą Gudauską, ir viešniais, atvykusias iš toliau: iš New Yorko – Žydų mokslinių tyrimų instituto (YIVO) bibliotekos direktorę Liudmilą Šolochovą, iš Izraelio – monografijos apie Strašuno biblioteką autorę Fridą Shor. Visi kalbėtojai, galima sakyti, padėjo simbolinį akmenėlį žydiškai Vilniaus praeičiai pagerbti, bet kartu – išreiškė tolimesnės žydų ir lietuvių bendrystės viltį.

Parodoje eksponuojami dokumentai (ar jų faksimilės), liudijantys bibliotekos veiklą, nuotrau-

Astridos Petraitytės nuotraukos

Knyga su Strašuno portretu

kos – štai buvęs pastatas šalia Didžiosios sinagogos, irgi, deja, buvusios, jo antrame aukšte veikė biblioteka, o pirmojo krautuvės įgalino pastatą išlaikyti); žinoma, knygos, išgelbėtos nacistinės okupacijos metu, saugotos ir slėptos – nors paradoksalu – ir sovietmečiu. (Ne pirmąkart teko girdėti pagiriamuosius žodžius ilgamečiam Knygų rūmų direkto-

riui Antanui Ulpiui, saugojusiam net ir privalėtas sunaikinti knygas). Dalis Vilniaus žydų bibliotekos rinkinių karo metu buvo išgabenta Vokietijon, po to pasiekė JAV.

Nacionalinė M. Mažvydo biblioteka ketina parengti ir virtualią parodos „Strašuno bibliotekos žmonės ir knygos“ versiją. □

Jurgis Savickis

Atkelta iš 2 psl.

Apsimetinėjimas – dar vienas aspektas, tyliai kritikuojamas J. Savickio kūryboje. To paties pavadinimo rinkinio novelėje „Raudoni batukai“ rašoma apie modernios visuomenės atstovą – miestietį, kuris išvažiuoja į užsienį darbo reikalais. Protagonistas nuolat mąsto, kad būdamas išvykęs, niekada neišduotų savo žmonos, tačiau viskas, apie

Rašytojas Jurgis Savickis

ką sukasi vyro mintys yra kitos į konferenciją susirinkusios moterys. Paradoksaliu neatitikimu tarp protagonisto minčių novelistas išryškina žmogaus polinkį apsimetinėti, savęs apgavimą ar nenorą pripažinti tiesos, taip pat ir pasipūtelišką pasitikėjimą savimi bei savęs pervertinimą. Neatitikimas tarp vyro įsitikinimo, kad jis negalėtų apgauti žmonos ir galvoje besisukančių minčių pasiekia kulminaciją, kai viešbučio koridoriuje pagrindinis veikėjas pamato prieš duris pastatytus raudonus batukus ir jį apsėda mintis, kokiai moteriai jie galėtų priklausyti.

Visas vyro mintis užvaldo nežinoma batelių

savininkė. Protagonistas įsitikinęs, kad avalynės savininkė turėtų būti japonė, todėl jis jaučiasi priblokštas, kai paaiškėja, kad batukai priklauso jo paties žmonai, kuri atvažiavo pabūti su juo. Autorius vaizduoja nesąmoningai veikiantį personažą, kuris įsitikinęs, kad mintys apie kitas moteris ir paslaptingosios batelių šeimininkės, kuri veikiausiai yra trapi azijietė, paieškos nėra kelio į žmonos išdavystę pradžią. Apsimetinėdamas ir nenorėdamas pripažinti tiesos, protagonistas apgauna ne tik žmonos pasitikėjimą, bet ir pats save. Kaip J. Savickio kūrybai būdinga, novelė neturi jokio moralo, tačiau ironiškas kontrastas tarp pagrindinio veikėjo minčių sukuria distanciją tarp veikėjų ir skaitytojo. Negalėdamas tapatintis su personažais, skaitytojas gali į įvykius žvelgti objektyviai ir tokiu būdu pastebėti po ironija paslėptą apsimetinėjimo ir savęs paties nesupratimo kritiką. Kaip ir novelėje „Vagis“, kūrinys „Raudoni batukai“ pagrindinio veikėjo vertinimas nėra vienusiškasis. Pradžioje atrodo, kad jis yra ištikimas vyras, tačiau kuo toliau, tuo labiau tikėtina, kad protagonistas gana lengvai išduotų savo žmoną. Ir „Vagyje“, ir „Raudonuose batukuose“ prozininkas parodo, kad žmogus yra prieštaringa, kartais nesąmoningai veikianti būtybė, o jos vertinimas kinta kartu su nepastoviomis aplinkybėmis.

Remiantis šiais pavyzdžiais, galima teigti, kad J. Savickio novelėse modernybės kritika yra paslėpta po nuolatinės ironijos skraiste. Kūriniuose nereikšdamas akivaizdžios kritikos bei nemoralizuodamas, tačiau ir neteisindamas, autorius subtiliais ironijos intarpais neleidžia skaitytojui tapatintis su fikciniais personažais. Tokiu būdu skaitytojas priverstas apžvelgti situaciją iš kelių perspektyvų, susimąstyti ir atkreipti dėmesį į J. Savickio pasaulyje vaizduojamą žmogaus abejingumą aplinkai, kaip novelėje „Koketė“, taip pat ir egoizmą bei susvetimėjimą, kuris matomas kūrinyje „Kova“. Prozininkas kuria įtikinantį pasaulį, kuriame, kaip ir realybėje, žmogaus veiksmai kinta kartu su nepastoviomis aplinkybėmis. Autorius atskleidžia žmogaus prieštaringumą bei apsimetinėjimą ne tik prieš aplinkinius, bet ir prieš save. J. Savickio novelėse kontrastais, paradokais ir ironija sukurtoje fikcijoje matyti subtili kritika moderniai nesąmoningai veikiančiai ir egoistiškai visuomenei. Tačiau, nepaisant visų tamsių tonų, kartu su kritika prozininko kūryboje matomas ir tylus harmonijos siekis bei ilgesys. □

Būsimasis poetas su tėvu, Leliūnų vargonininku, 1932 m.

Leliūnų Šv. Juozapo bažnyčia

Iš rašomos esė, pokalbių, atklastų knygos

Leonas Peleckis-Kaktavičius

IŠVYNIOJANT „ARIADNĖS SIŪLĄ“

Nors užaugo Kaune, gimė ir ankstyvąją vaikystę A. Baltakis praleido Leliūnuose (Utenos r.), o nuo 1933-ųjų – Strazdiškyje (Anykščių r.), kur Baltakių šeima apsigyveno senelio Jono Baltakio ūkyje. Prieš išsikeliančią į Kauną dar spėjo pasimokyti Leliūnų pradinėje. Įdomu, kad būsimą poeto pirmuoju mokytoju buvo jo dar kitas senelis – zakristijonas Antanas Zaranka, pirmosios lietuviškos mokyklos mokytojas tame krašte.

Su gimtosiomis vietomis ryšių niekada nebuvo nutraukęs. O savo artimiausius žmones ne kartą įamžino eilėse. Svarbiausias kūrinys, parašytas atsigręžus į tėviškę, yra poema „Ariadnės siūlas“ (1972–1973), kurioje daug autobiografinių momentų – senelio Antano mirtis (trečioji ekloga), išsiskyrimas su dėde Juozu Zaranka (septintoji ekloga), panorama, atsiskleidžianti iš Leliūnų bažnyčios bokšto (pirmoji ekloga). Tėviškos nostalgijos padiktuos ir „Strazdiškio elegijos“ (1979). Yra ir dar vėliau parašytų gimtajam kraštui skirtų eilėraščių, pavyzdžiui, „Smulkė“, išspausdinta rinkinyje „Vie nuolynas“, parašytas 1980-aisiais (prie kurio dar syki sugrįžta 1996 metais).

Kai dar buvo moksleivis, o vėliau gimnazistas, A. Baltakis vasarodavo gimtosiose vietose – Leliūnų špitolėje, Balteniškiuose pas dėdę Rapolą, Strazdiškyje. Lankė tėviškę ir vėliau, jau tapęs pripažintu poetu.

Kai parašė poemą „Ariadnės siūlas“, kuri buvo išspausdinta rinkinyje „Duona ir debesys“ (1973), dar negalėjo konkrečiai įvardinti, kam ji skirta, dedikacija nedaug ką pasakanti: „Pranukui, brangiausiajam vaikystės žmogui.“ Tai padarė tik atkūrus Lietuvoje nepriklausomybę. Dabar jau visi žino, kad poema skirta motinos broliui Pr. Zarankai (g. 1925), nuo pokario metų gyvenančiam JAV, Detroite, pasižymėjusiam kultūros žmogui, šeštadieninės liuanistinės mokyklos vadovui.

Dalyvaudamas kraštiečių susibūrimuose 1998-ųjų vasarą, A. Baltakis išgirdo susirinkusiųjų norą įamžinti Leliūnus knyga. Žinant poeto charakterį, nesunku nuspėti, kad jo, buvusio ilgamečio „Per galės“ žurnalo redaktoriaus, ne nerekėjo prašyti imtis tokio darbo – būti leidinio sudarytoju, – pats pasisiūlė. O vėliau ne kartą gailėjosi, kad taip lengvabūdiškai pasielgė, nes pasirodė, jog tai gana su-

dėtingas darbas – medžiaga kaupta trejetą metų. Ją paruošti spaudai buvo ne taip paprasta, dauguma autorių – ne rašytojai ir jų tekstai ne tokie, kokie guldavo ant jo, Rašytojų sąjungos mėnraščio redaktoriaus, stalo. Visokių tekstų buvo – su plačiais užmojais ir lakoniškų, su vieno kito epizodo aprašymu ir plika statistika, net su pažiūromis, kurios naujiems laikams lyg ir svetimos. Algimantas – tolerantiškas žmogus, todėl stengėsi išsaugoti rašančiųjų braižą bei pažiūras, netaisyti tekstų iš peties. Tos pat nuomonės buvo ir redaktorė Nijolė Kvaraciejūtė, ir redakcinė kolegija, kurią sudarė kraštiečiai ir buvę kraštiečiai – habil. dr. Algirdas Banys, akademikas Kazimieras Meškauskas, kraštotyrininkai mokytojai Antanas Panavas ir Eleonora Zarankaitė, Leliūnų seniūnė Lina Petronienė.

Kai medžiaga jau buvo paruošta, dėl paramos išleisti knygą į Kultūros ministeriją kreipėsi Algimanto bendražygiai – uteniškių kraštiečių klubas „Indraja“ (prezidentas – dailininkas Arvydas Šaltenis), Lietuvos rašytojų sąjungos pirmininkas V. Sventickas ir Lietuvos fotomenininkų sąjungos pirmininkas Antanas Sutkus, pažymėdami, jog draugėn pavyko surinkti daug vertingos, autentiškos medžiagos apie Leliūnų krašto istoriją, kurioje „lyg mažame vandens laše atsispindi visos Lietuvos dramatiška istorija“.

Nors ir nemažai laiko bei pastangų kainavo A. Baltakiui įamžinti Leliūnus, šito darbo jis nesibodėjo ir atliko jį, kaip ir dera tikram savo krašto patriotui, nepriekaištingai.

Knygoje „Mes iš Leliūnų parapijos (Leliūnai XX amžiuje)“ (Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002) neužmirštas nė vienas, susijęs su šiuo kraštu, jam nusipelnęs. Deja, būta ir tokių, kaip Bronius Kalytis-Siaubas, išdavęs partizanus. Knygoje – ne tik jaudinantys A. Baltakio bendraamžės Birutės Tylaitės-Sakalauskienės atsiminimai, bet ir interviu su išdaviku. Įdomu, kad priesaiką sulaužęs ir agentu smogiku tapęs buvęs partizanas, paklaustas, kaip sutiko Lietuvos nepriklausomybę, atsakė: „Gal ir nepatikėsite, bet aš dalyvavau beveik visuose Sąjūdžio mitinguose. Net Baltijos kelyje stovėjau savo noru, niekieno neverčiamas, kartu su kitais lietuviais ir savo Tėvynei linkėjau kuo geriausios kloties. Bet mane pažino buvusi mano ryšininkė ir iš Baltijos kelio išvijo.“ Siaubinga dramaturgija!

Vartant knygoje paskelbtus krauju ir ašaromis apšlakstytus už Tėvynę žuvusiųjų sąrašus, gera proga prisiminti labai seną straipsnį „Metmenu“ (JAV) žurnale (1966, nr. 12, p. 129–130). Straipsnyje „Lietuva dabartinės Lietuvos poezijoje“ aptariama 1965 metais išleista poezijos rinktinė „Manoji Lietuva“. Šalia poetų, „tapusių komunistų partijos būgnais ir triūbomis“ (Jonyno, Tilvyčio, Paleckio, Venclovos, Churgino ir kt.), išskiriamas A. Baltakis:

„Vis dėlto yra keletas eilėraščių, kurie, nežiūrint

poetų įsitikinimų, perduoda šurpriosios tikrovės bent dalį. Alg. Baltakis, tasyk vos bepradedas poetas, rašo:

*Smėliu užžarstėm kraujo klaną
Tuščios gatvelės vidury...
Gimtine mano, žeme mano,
Kodėl tu kraujo tiek geri?*

*Gal neužtenka tau lietučio
Ir rytmečio gaivios drėgmės?
Jei nori, virpančiom riešukučiom
Vandens pasemsiu iš versmės.*

*Bet žemė nieko negirdėjo,
Ji gėrė kraują ir tylėjo.”*

Grazų paminklą Leliūnams pastatė A. Baltakis, padedamas bendraminčių. Nusilenkta tėviškei iš širdies, ne valdiškai.

KRYLOVO KVARTETAS, ARBA BALTAKIS – PUBLICISTAS

Iki publikacijos „Varpuose“ 2002 metais A. Baltakis nebuvo pasireiškęs kaip eseistas, publicistas. Plačiai pripažinto poeto „grynosios“ publicistikos tekstas „Apie kraujo lašą, santarvę ir dar kai ką“ su-silaukė nemažo dėmesio.

Tai buvo daugiau nei tekstas. Tai – piliečio, neabejingo dėl savo Tėvynės ir tautiečių dabarties ir ateities, dėl mūsų visų likimo, apmąstymai. O iš tikrųjų – vieša išpažintis.

Pats Algimantas šios knygos autoriui yra pripažinęs, kad svarbiausiu savo publicistiniu straipsniu laiką esė „Apie kraujo lašą“.

Savo mintis poetas pradėjo nuo to, kad, atsikūrus nepriklausomai Lietuvai, iškilo būtinybė valstybės atkūrimui telkti visas įmanomas pajėgas. Deja, euforijai atslūgus, tenka su liūdesiu konstatuoti: talkos iš gausios išeivijos kaip ir nėra, Lietuvos žmonės supriešinti. „Ar dar įmanoma Lietuvoje visuomenės santarvė, kurią pastaruoju dešimtmėčiu atkakliai skelbė mus neseniai palikęs monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas?“, – klausė savo mintis pratęsdamas nuo ekskurso į tolimus 1948-uosius.

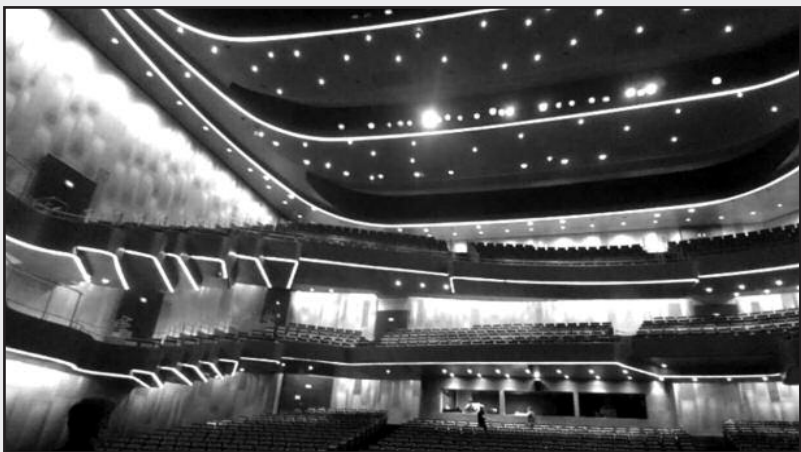
Pacitavęs plačiai žinomo Jono Aisčio dviposmio eilėraščio ketureilį, prasidedantį *Vienas kraujo lašas būt tavo nuplovęs*, A. Baltakis bando aiškintis, kodėl vis dėlto lemtingą valandą nebuvo pasipriešinta, nors tarpukariu pakankamai lešų skirta kariuomenės reikalams. Atkreipia dėmesį, kad J. Aistis tą eilėraščių parašė labai įsimintiną mums dieną, – sausio 13-ąją.

Nukelta į 8 psl.

Kultūros kronika

Gegužės 23 d. tarptautiniame Kanų kino festivalyje pristatytas kà tik sukurtas lietuvių režisieriaus Šarūno Barto kino filmas „Šerkšnas“. Šis filmas buvo atrinktas į festivalio programą „Dvi režisierių savaitės“ („Director’s Fortnight“) ir buvo rodomas Kanų miesto centre esančiame kino teatre Theatre Croisette. Filme vaidina prancūzų aktorė Vanessa Paradis, garsus lenkų aktorius Andrzejus Chyra, Mantas Jančiauskas. Tai bendros gamybos Lietuvos, Ukrainos, Prancūzijos ir Lenkijos filmas. Tai jau penktas šio režisieriaus filmas, atrinktas į svarbiausią pasaulyje kino festivalį.

Gegužės 25–28 d. kultūros ministrė Liana Ruokytė-Jonsson lankėsi Pekine, kur susitiko su Kinijos Liaudies Respublikos kultūros ministru Luo Shugang bei kultūros institucijų vadovais. Tuo pat metu Vilniaus mažasis teatras baigė gastrolių turą Kinijoje. Gegužės 24 dieną Dzinane buvo rodomas priešpaskutinis gastrolių programos spektaklis „Savižudis“ įspūdingame Šandongo didžiajame teatre. Per šias gastroles aplankyti net penki miestai, surengti devyni šventiniai vakarai, sudalyvauta dviejuose festivaliuose, kuriuose pristatyti Vilniaus mažojo teatro spektakliai: „Motina (Vasa Železnova)“ ir „Savižudis“. Tai jaunų Lietuvos režisierių Gabrielės Tuminaitės ir Kirilo Glušajevio darbai.

Gegužės 24 dieną Leipcigo menų akademijos galerijoje „HGB“ atidaryta paroda „5 Proposals“, kurioje pristatyti menininkų Eglės Budvytės, Mindaugo Gapševičiaus, Dainiaus Liškevičiaus, Žilvino Landzbergo, Mildos Lemberaitės ir Amelijos Valentinės Prazak dueto „Sisters from another Mister“ darbai. Šiuolaikinio meno projektas „5 Proposals“ tęsia Lietuvos kultūros pristatymą Leipcige, kur prieš du mėnesius šalis sėkmingai prisistatė Leipcigo knygų mugėje. Parodos metu vyks meno dirbtuvės bei viešos diskusijos su projekte dalyvaujančiais lietuvių menininkais. Šiuo projektu Akademijos galerijos „HGB“ vadovė ir kuratorė Olga Vostretsova bei projekto koncepcijos autoriai Andrėja Šaltytė, Fabian Bechtle, Anna Jehle ir Angelika Waniek siekia ne tik pristatyti įvairias šiuolaikinio meno medijų formas, bet ir įtraukti akademijos studentus aktyviai bendrauti su tarptautinę patirtį turinčiais menininkais, dalyvauti dirbtuvėse ir kartu eksperimentuoti.

Algimantas Baltakis

Atkelta iš 7 psl.

Tiesa, tuomet, 1948-aisiais, Lietuvoje jau vyko partizaninis karas, o į Sibirą trėmė mūsų tautiečius. Prisimindamas tas dienas, A. Baltakis pakartoja pilkojo Kremliaus kardinolo Michailo Suslovo ciniškąją frazę: „Man patinka Lietuva, bet be lietuvių.“

Dzūkijoje, Pocelonių kapinaitėse, kur palaidoti A. Maldonio tėvai, poetas su kolega Alfonsu užtiko nemažai antkapinių paminklų, liudijančių, jog pokario metais „žuvo nuo niekšų rankos“. Nedėdamas lygybės ženklą tarp partizano ir stribo (pasirodo, kad vienas antkapinis užrašas ten skirtas ir tiems, ir tiems), A. Baltakis tik bando priminti, kokie sudėtingi tai buvo metai. Ir dar sykį pacituoja J. Aistį, šikart jo straipsnį „Atspara“, parašytą tuomet, kai jau buvo nuslopintas partizaninis karas. Užjūryje gyvenantis poetas pergyvena, kad toji kova pareikalavo labai daug gyvybių. Čia yra ir tokie žodžiai: „Būkime ne taupūs, o šykštūs, kai reikalas liečia lietuvišką kraują. Tauta esmėje nėra kas kita kaip tikrai tautiečiai; kai jų nebus, ir tautos nebus...“

Vis dėlto drįstu ginčytis: miškiniui ir stribui toks pat užrašas ant antkapinio paminklo netinka. Arba Algimantas čia bus kažką supainiojęs, arba tai nesėkmingas bandymas pateisinti kai kurią jaunystės dienų kūrybą.

Sugrįždamas į šias dienas, į 1991 m. sausio 13-ąją, A. Baltakis ne tik pasidžiaugia, kad plikomis rankomis stojome prieš didžiulės imperijos tankus ir laimėjome, bet ir vėl bando klausti, kodėl nebuvo pasipriešinta anuomet: „Kaip čia atsitiko, kad lietuvių tauta, penkiasdešimt metų visaip engta, mulkinta sovietinės propagandos, lemtingą valandą nepabūgo, drąsiai pasipriešino okupantams, tuo tarpu jinai to nepadarė anuomet, netekdama nepriklausomybės, nors dvidešimt metų buvo patriotiškai ugdoma?“

A. Baltakis savo samprotavimus pratęsia prisimindamas V. Mykoliaičio-Putino „Sukilėlius“, išspausdintus panašiu metu, kaip ir J. Aisčio cituotas straipsnis. Knygoje sukilėlių vado Antano Mackevičiaus lūpomis ištarti tokie žodžiai: „Kad ir vergovė taptų kūrybinga, tauta turi būti stipri, atspari, sąmoninga. Tauta turi būti priaugusi ne tik nepriklausomybei, bet ir vergovei.“

Pastarasis sakinyss pakartojamas ir vėliau, nes, anot A. Baltakio, Putinas savo gyvenimu ir kūryba patvirtino romane užrašytą mintį. Prisimindamas buvusį dėstytoją, A. Baltakis nespėja, kad profesorius kartais pacituodavo ir vieną kitą marksizmo klasišką, be to, Stalino laikais buvo parašęs „Didžiojo Spalio vaizdus“ ir dar keletą panašių eilėraščių ir tai jį išgelbėjo nuo represijų. Tačiau vėliau nebeparašė nė vieno „tarybinio“ eilėraščio. Užtat parašė tokių kūrinių, už kurių platinimą kai kam teko ir už grotų atsidurti. Deja, toji tiesa buvo žinoma toli gražu ne visiems, todėl ir anais, ir netgi jau šiais laikais būta tokių priekaištautojų, kurie Putinui bandė net kolaboranto etiketę prisegti.

Isidėmėtini A. Baltakio žodžiai: „Vargas būtų mums, brendusiems pokario sumaištyje, mulkinamiems sovietinės propagandos, jei visi šviesiausi žmonės būtų arba pasitraukę į Vakarus, arba atsidūrę kalėjimuose bei tremtyje, – karo nusiaubtoje Lietuvoje plytėtų visiška kultūros dykra.“ Poetas mini Lietuvoje likusius iškilius literatūros

kūrėjus, taip pat pokaryje mirusius S. Nėrį, Balį Sruogą, Petrą Cvirką, kiek vėliau iš gulagų sugrįžusius rašytojus, kurie jaunajai kartai buvo dvasios atgaila. Prisimenami ir kitų meno, mokslo sričių vardai, kurių dėka nebuvo prarasta viltis.

A. Baltakis paaiškina, kodėl ėmėsi publicisto plunksnos, ko niekada nėra daręs iki tol. Kaip rašytojui, kaip ilgamečiam literatūros žurnalo redaktoriui jam knieti „apčiuopti, kas antroje praejusio amžiaus pusėje skaldė tautos bendruomenę, o kas ją konsolidavo, pasiaiškinti, kokiais argumentais jau nepriklausomybę atkūrusioje Lietuvoje pasiremdavome, nustumdami priešininką nuo valdžios lovio ar privatizuojamo turto dalybų, kaltindami vieni kitus tikromis ir išgalvotomis nuodėmėmis.“

Teigdamas, kad pirmaisiais pokario metais visa Lietuva rėmė partizanus, poetas papasakoja ir apie savo artimuosius: jų ankštuose namuose Kaune ne kartą nakvojo tėvo draugai partizanai, dėdė Rapolas rėmė partizanus, tačiau uždraudė Algimanto tėvui išeiti į mišką, paragindamas užauginti Tėvynei savo septynis vaikus. Deja, kai „lietuviškame kaime, pagrindinėje miško brolių atramoje, vis daugėjo žmonių, suprantančių šio partizaninio karo beviltiškumą ar net beprasmiškumą“, jam, „mieste gyvenančiam gimnazistui, vis labiau ėmė rodytis, kad šiose brolių žudiškose grumtynėse baisūs ir vieni, ir kiti. Nemalonu pripažinti, bet šitaip buvo (išskirta mano – L. P.-K.)“, – atvirauja poetas. Iš pastarojo sakinio nesunku suvokti, jog dabar jau neužtikrintas, kad galvota teisingai.

Poetas teigia, jog, esant totalitariniam režimui, nebuvo galima nė svajoti apie vidurio kelią. „O ir pats gyvenimas anaip tol nėra vien politika, ypač kai esi jaunas ir dar tiek daug ko neišbandęs.“

Prisiminimus apie sovietmetį, kuris A. Baltakiui užsibaigė kompartijos nario bilieto sudeginimu po 1991 m. sausio įvykių (prie šito fakto vėliau dar sugrįšime), poetas užbaigia klausimu: „Ar iš tikro sovietmetis Lietuvoje paliko vien ‘kultūros griuvėsius’ ir ar dabar, trimituodami apie „žengimą į Europą“, iš tiesų artėjame prie „globalinių procesų epicentro“, o gal kai kur ir tolstame?“

Poetas prisipažįsta (matyt, suprasdamas, kad toli gražu ne visi sutiks su juo), kad, bandydamas aiškintis, kas praėjusio amžiaus antroje pusėje silpnino, skaldė, o kas stiprino, konsolidavo tautą, svarbiausią dėmesį skyrė kultūrai. Todėl, nors tai ir ne jo sfera, kelis sakinius skiria ekonomikai, chaosui joje. Anot A. Baltakio, sovietinė imperija „sugriuvo pati, nes buvo supuvusi iš vidaus.“ Įdomus prisiminimas susijęs su Lietuvos kaimo problemomis – jos, profesoriaus P. Vasinausko surašytos į pusšimtį puslapių, dar 1971 metų vasarą atgulė ant „Pergalės“ žurnalo redaktoriaus stalo. Tai buvo tikra publicistikos bomba, apie kurią su buvusiu redaktorium turėjom progą plačiau išsikalbėti drauge atostogaudami Nidoje. A. Baltakis už šito teksto atspausdinimą tų pat metų dešimtajame numeryje tikrai vertas pagyrimo ir pagarbos. Deja, liūdna, kad atgimstančioje Lietuvoje (1989-aisiais „Pergalė“ vėl spausdino P. Vasinauską) nebuvo atsižvelgta į žemdirbystės patriarcho perspėjimus.

Tęsinys kitame numeryje